

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

حدود اختیارات ولی فقیه

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین مصطفی جعفر پیشه فرد

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین رضا مختاری

دانش پژوه:

محمد رضوانی

سال ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۵۶
تاریخ ثبت:

تقدیم به:

روان‌های پاک پیامبر گرامی ص اولین بنیانگذار حکومت بر

اساس قوانین الهی و ائمه اطهار ع و حضرت امام

خمینی ع احیاگر اندیشه حکومت دینی بر اساس ولایت

مطلقة فقیه در جهان معاصر.

تقدیر و تشکر:

تقدیر و تشکر از استاد، کاری لازم و بایسته است. نویسنده رساله حاضر وظیفه خود می‌داند از زحمات و تلاش استاد بزرگوار حجة الاسلام و المسلمین آقای مصطفی جعفر پیشه فرد که با زحمات‌های دلسوزانه خود در انجام این تحقیق نقش مؤثر داشته و از مشاورت ارزنده و قابل قدر استاد بزرگوار حجة الاسلام و المسلمین آقای رضا مختاری تقدیر و تشکر نماید.

والسلام

حکیده

آنچه در این تحقیق آورده شده، خلاصه آن به این شکل است که ابتداءً واژه‌هایی که نوعاً از مبادی تصویری موضوع به حساب می‌آید درباره آنها تحقیقی انجام گرفته، عبارت است از واژه «ولایت»، «فقه»، «امور حسبیه» و «ولایت مطلقه» و به ترتیب، ولایت در لغت به معنایی قرب است که از واژه «ولی» گرفته شده و کاربردهای دیگری از قبیل «سرپرستی» و «نصرت: یاری»، «محبت: دوستی»، «قرابت: خویشی» دارد. و در اصطلاح فقها به معنای سلطه بر غیر تعریف شده است.

نیز واژه فقه در لغت به معنای فهم و ادراک و علم است و در اصطلاح به معنای دانشی تعریف شده که وظیفه فرد مسلمان را در چارچوب احکام دینی مشخص کند.

به همین ترتیب حسب در لغت به معنای از قبیل شمارش کردن، نیکوئی در تدبیر، خرده گرفتن، ناشایست دیگران و خبرجویی کردن آمده و در اصطلاح فقهای شیعه به آن دسته از اموری گفته می‌شود که از دیدگاه شرع مقدس اسلام، ترک و اهمال آن به هیچ وجه جایز نباشد، که به آنها امور حسبیه گفته‌اند.

ولایت مطلقه یکی از اصطلاحات جدیدی است که در عصر انقلاب جمهوری اسلامی ایران در دوران حضرت امام «رضوان الله علیه» وارد محافل علمی شده و از نظر حضرت امام «رض» آن اختیاراتی است که اسلام آنرا به رسمیت می‌شناسد.

در فصل دوم که بعد از این فصل است در مورد «ولایت فقیه» در محدوده امور حسبیه از دیدگاه فقهای شیعه «رحمهم الله» گفتاری صورت گرفته که از دیدگاه بعضی از فقهاء، فقیه عادل فقط در حوزه امور حسبیه ولایت دارد. و فراتر از آن نیازمند دلیل است.

از چهره‌های شاخص این نظریه مرحوم ابوالقاسم خوئی «رضوان الله علیه» و مرحوم شیخ محمد حسین اصفهانی معروف به (کمپانی) و مرحوم میرزای نائینی «رحمه الله علیه» هستند.

و در فصل بعدی که فصل سوم است گفتاری درباره اینکه حکومت اسلامی و مقدمات آن از امور حسبیه می‌باشد، صورت گرفته و به دلایل مختلف اثبات شده که تشکیل حکومت اسلامی و مقدمات آن از مصادیق روشن امور حسبیه می‌باشد؛ و بهترین دلیل بر اثبات این مدعا سیره پیشوایان «ع» دین اسلام است.

فصل چهارم که فصل بعد از این است در این فصل دیدگاه فقهای شیعه «رحمهم الله» درباره ولایت عامه فقیه در عصر غیبت آورده شده و نتیجه گیری به این شکل صورت گرفته که اکثریت فقهای شیعه نظرشان بر این مبنی متمرکز است که ولایت عامه فقیه به دلیل نیابت فقیه در عصر غیبت از امام عصر «عج الله» برای فقهای عادل ثابت است.

فصل پنجم این مقاله تحت عنوان یک مسئله است که بر فرض تعدد فقها در یک عصر در صورت اینکه همه از شرایط ولایت برخوردار باشند، در مورد اعمال ولایت مشکل تزامم پیش می‌آید و این مشکل چگونه قابل حل است؟ پاسخ این سوال به این صورت داده می‌شود که نظر فقها در مورد ولایت فقیه به عنوان قاضی و مفتی، بر این مبنی استوار است که در مورد قضاوت، نظر و رأی فقیه قائم به امر (یعنی کسیکه از نظر زمانی پیشی گرفته و به اعمال ولایت پرداخته نظر او مقدم است و در مورد فتوا نظر اعلم در استنباط احکام مقدم است و در مورد رهبری جامعه که به عنوان امامت مطرح باشد، باید فقهی واحدی عهده دار اجرای احکام اسلام باشد.

فهرست مطالب

۱	طرح تحقیق	۱
۱	مقدمه	۱
۳	اهداف و ضرورت تحقیق	۳
۴	سابقه تحقیق	۴
۴	پرسش اصلی	۴
۵	فرضیه تحقیق	۵
۵	روش تحقیق	۵
۵	حدود و نقطه تمرکز بحث	۵
۶	سازماندهی تحقیق	۶

فصل اول

۷	کلیات	۷
۸	مقدمه فصل اول	۸
۸	۱- ولایت	۸
۸	ولایت در لغت	۸
۹	نتیجه گیری	۹
۹	ولایت در اصطلاح	۹
۱۱	۲. فقه	۱۱
۱۱	فقه در لغت	۱۱

۱۲	فقه در اصطلاح
۱۷	۳. حسبه
۱۷	مفهوم لغوی حسبه
۱۸	مفهوم اصطلاحی حسبه
۱۸	اصطلاح حسبه در نزد اهل سنت
۲۰	تصور دیگر اندیشمندان اهل سنت از حسبه
۲۱	حسبه و امور حسبه نزد فقهای شیعه
۲۴	محدوده امور حسبه
۲۴	حضرت امام خمینی (رضوان الله) و امور حسبیه
۲۵	شیخ محمد حسین کاشف الغطاء
۲۷	۴- ولایت مطلقه
۲۸	الف) ولایت مطلقه در آثار مکتوب حضرت امام (ره)
۳۱	ب) ولایت مطلقه «بیانیه‌های امام خمینی (ره)»
۳۲	اختیار دخل و تصرف در حدود مالکیت‌ها
۳۴	دیدگاه بعضی از اندیشمندان در تفسیر ولایت مطلقه
۳۶	جمع بندی‌های فصل اول

فصل دوم

۳۸	ولایت فقیه در محدوده امور حسبه
۳۹	قائلین ولایت فقیه بر امور حسبیه
۳۹	۱/۱ نظرات مرحوم آیت الله خوئی (رحمه الله)
۴۱	۱/۲ بررسی دیدگاه آیت الله خوئی؛ در باره ولایت فقیه
۴۲	۱/۲/۱ تحول در دیدگاه آیت الله خوئی؛

- ۴۲ ..... ۲/۲/۲ تمایل آیت الله خوئی؛ به ولایت فقیه:
- ۴۳ ..... ۱/۲ شیخ محمد حسین اصفهانی (کمپانی) و ولایت فقیه
- ۴۴ ..... ۱/۳ مرحوم آخوند خراسانی (رحمه الله) و ولایت فقیه
- ۴۵ ..... ۱/۴ دیدگاه مرحوم میرزا محمد حسین نائینی در ارتباط با ولایت فقیه
- ۴۶ ..... ۳. اقامه دلیل بر ولایت در محدوده امور حسبه
- ۴۷ ..... ۳/۱ ادله مشروعیت ولایت حسبه
- ۴۸ ..... قرآن کریم (کتاب): (أَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ). احسان و نیکویی کنید، خداوند
- ۴۸ ..... سنت
- ۴۸ ..... اجماع (اتفاق)
- ۴۹ ..... حکم عقل به وجوب نظم
- ۵۰ ..... ۳/۲ بررسی ادله حسبه
- ۵۰ ..... ۳/۲/۱ ولایت حسبه منحصر به فقهاست.
- ۵۱ ..... ۲/۲ منشأ محدودیت ولایت بر امور حسبه

فصل سوم

- ۵۲ ..... حکومت اسلامی
- ۵۳ ..... جزو امور حسبه است.
- ۵۴ ..... حکومت اسلامی از امور حسبه
- ۵۴ ..... حکومت بشری
- ۵۴ ..... حکومت الهی (حکومت اسلامی)
- ۵۵ ..... ۱. دیدگاه فقها
- ۵۸ ..... ۲. دلایل ضرورت تشکیل حکومت اسلامی
- ۵۸ ..... ۲/۱ لزوم سازمان‌های اجرایی

- ۲/۲ رویه رسول اکرم ﷺ و امیر المؤمنین علیؑ ۵۹
- ۲/۳ ضرورت استمرار اجرای احکام و قانون اسلام ۵۹
- ۲/۴ ماهیت و کیفیت قوانین اسلام ۶۰

فصل چهارم

- ولایت فقیه در انظار فقها ۶۱
- بخش اول ۶۲
- ولایت فقیه در انظار فقها ۶۲
۱. شیخ مفید؛ ۶۳
۲. ابوالصلاح حلبی؛ ۶۶
- ۳- سلار دیلمی؛ ۶۷
- ۴- شیخ ابوجعفر طوسی ۶۸
- ۵- قطب الدین راوندی؛ (متوفی ۵۷۳ هجری قمری) ۷۰
- ۶- ابن ادریس حلّی ۷۱
- ۷- «محقق حلّی» (رحمه الله) ۷۴
- شیخ ابوالقاسم جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید حلّی معروف به «محقق حلّی» ۷۴
- ۸- علامه حلّی (۶۴۸ - ۷۲۶ هجری - قمری) ۷۵
- ۹- شهید ثانی ۹۱۱ - ۹۶۶ هجری - قمری ۷۵
- ۱۰- موسوی عاملی، صاحب مدارک (متوفای ۱۰۰۹ هجری قمری) ۷۶
- ۱۱- فیض کاشانی ۷۷
- ۱۲- محمد جواد حسینی (۱۱۶۴ - ۱۲۲۶ هجری قمری) ۷۸
- نتیجه بحث ولایت فقیه از نظر فقهای شیعه ۷۹
- بخش دوم از فصل چهارم ۸۰

- ۱- اقوال علماء ۸۰
- ۱/۱ ابن فهد حلی ۸۰
- ۱/۲ محقق ثانی (کرکی) (۸۶۸ - ۹۴ هجری قمری) ۸۱
- ۱/۳ مقدس اردبیلی ۸۲
- ۱/۴ شیخ جعفر کاشف العطاء (رحمه الله) (۱۱۸۵ - ۱۲۴۵ هجری قمری) ۸۴
- ۱/۵ ملا احمد نراقی ۸۵
- ۱/۶ شیخ محمد حسن نجفی، صاحب جواهر (رحمه الله) ۸۷
- ۱/۷ مرحوم شیخ اعظم مرتضی انصاری (رحمة الله علیه) ۸۹
- ۱/۷/۱ اظهار نظر شیخ انصاری (رحمه الله) در مکاسب ۸۹
- ۱/۷/۲ دیدگاه شیخ انصاری در کتاب الزکات ۹۰
- ۱/۷/۳ دیدگاه شیخ انصاری در کتاب الخمس ۹۱
- ۱/۷/۴ تحوّل در دیدگاه شیخ انصاری؛ ۹۱
- ۱/۸ حاج آقا رضا همدانی ۹۲
- ۱/۹ سید محمد بحر العلوم؛ ۹۳
- ۱/۱۰ استاد اعظم میرزای نائینی ۹۳
- ۱/۱۱ آیت الله سید محمد صادق روحانی (رحمة الله علیه) ۹۴
- ۱/۱۲ شهید مصطفی خمینی ۱ ..... ۹۵
- ۲- نقش امام خمینی (ره) در احیای بحث ولایت مطلقه فقیه ۹۶
- ۳- ادله ولایت فقیه ۹۸
- ۳ / ۱ حدیث العلماء ورثة الانبياء: ۹۸
- ۳ / ۲ حدیث: الفقهاء امناء الرُّسُل ۱۰۱
- ۳/۳ حدیث: علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ۱۰۱

- اشکال ۱۰۲
- ۳ / ۴ - حدیث: اولی الناس بالانبياء ۱۰۳
- ۳ / ۵ - حدیث: اللهم ارحم خلفائي ۱۰۴
- اشکال ۱۰۴
- پاسخ ۱۰۵
- ۳-۶ روایت مقبولة عمر بن حنظله ۱۰۶
- استدلال ۱۰۷
- اشکال ۱۰۷
- پاسخ ۱۰۸
- فلسفه سیاسی تحریم دادخواهی از دستگاه ظلم ۱۰۸
- ۳/۷- توقيع شريف ۱۱۰
- ۲/۸ حدیث بان مجاری الامور علی ایدی العلماء ۱۱۲
- دلالت حدیث بر عمومیت ولایت فقیه ۱۱۲
- اشکال مرحوم حاج محمد حسین کمپانی ۱۱۳
- خلاصه بحث ۱۱۴
- ۴- بررسی ادله قائلین ولایت مطلقه فقیه ۱۱۵
- ۴/۱ - واضحترین دلیل نقلی ۱۱۵
- ۴/۲- تفاوت نحوه استدلال فقها و جامعیت استدلال امام خمینی (رحمه الله) ۱۱۷
- نتیجه گیری از مجموع مباحث حدود اختیارات از دیدگاه فقهای شیعه (رحمهم الله) ۱۱۹

فصل پنجم

- ولایت فقیه و تعدد فقها ۱۲۱
- ولایت فقیه و تعدد فقها ۱۲۲

طرح تحقیق

۱. مقدمه

نظریه «ولایت فقیه» (حکومت دینی) یکی از مسایل اساسی و بنیادی است، که در متن آموزه‌های دینی وجود دارد. بر اساس جهان بینی توحیدی و منابع دینی به ویژه قرآن مجید، اگر حکومتی دینی و الهی نباشد، یعنی بر اساس معیارها و موازین اسلامی پایه گذاری نشود، حکومت جاهلی و طاغوتی خواهد بود. قرآن مجید حکومت و ولایت را به حق و باطل، الهی و جاهلی تقسیم می‌کند. هر حکومت و ولایتی که مبنای دینی و الهی نداشته باشد، حکومت طاغوتی و باطل محسوب می‌شود.

تئوری حکومت دینی و ولایت فقیه در اندیشه فقهی علمای شیعه (رحمهم الله) مبتنی بر نظام امامت و زعامت است که در عصر معصوم (پیامبر و امامان معصوم علیهم‌السلام) زعامت و سرپرستی جامعه اسلامی به عهده معصومین علیهم‌السلام می‌باشد. و ولایت سیاسی معصومین مورد اتفاق فقهای شیعه می‌باشد. اما نظریه ولایت فقیه و زعامت و رهبری جامعه توسط فقهای شیعه به طور مستقل مورد توجه فقهای شیعه نبوده و دلائل کم توجهی فقها را می‌توان امور ذیل دانست:

الف) تحت فشار بودن شیعیان در عصر خود امام معصوم علیه‌السلام از طرف خلفای جور باعث شده بود که شیعیان در حال تقیه زندگی کنند. در صورت تشرف به محضر امام علیه‌السلام از مسائل حساس سیاسی که موجب حساسیت حکومت وقت می‌بود، سؤال نکنند و مسأله حکومت دینی را مورد پرسش قرار ندهند. در نتیجه باعث شد اولاً: نظریه حکومت دینی خوب تبیین نشود و ثانیاً در ارتباط آن (عدم تبیین نظریه حکومت دینی) سنت تقیه به

۱۲۳	ادله فقها
۱۲۳	دلیل اول
۱۲۴	دلیل دوم: (اختلال نظم)
۱۲۴	دلیل سوم سنت و رویه معصومین علیهم السلام
۱۲۵	جمع بندی نهایی
۱۲۸	کتابنامه

۲. اهداف و ضرورت تحقیق

هدف اصلی در این تحقیق، تبیین حدود اختیارات فقیه از دیدگاه فقهای شیعه و دفاع عقلانی و منطقی از مبانی حکومت دینی در برابر شبهات روزافزون است. برای دستیابی به این هدف باید اولاً نظرات فقها را در این خصوص (اختیارات فقیه) جو یا شویم و پس از آن نظرات و دلائلی که آنها را پشتیبانی می‌کند، مورد شناسائی قرار گیرد، و ثانیاً: شبهاتی که متوجه آن شده یا اشکالاتی که می‌توان به آنها وارد کرد، دریافت. در مرحله سوم: با روش علمی شبهات را پاسخ گفت. و در نتیجه مبانی فقهی حکومت دینی را محکم و مستحکم کرد.

برای دستیابی به این اهداف محورهای ذیل مورد بحث قرار می‌گیرد:

الف) مورد بحث قرار دادن واژه‌های کلی نظیر «ولایت» «فقه»، «حسبه» و «امور

حسبیه»، «ولایت مطلقه و تبیین آن در انظار فقها»

ب) ولایت فقیه در دیدگاه بعضی از فقهای شیعه

بحث پیرامون ولایت مطلقه در ارتباط با ادله ولایت فقیه که گروه زیادی قبل از حضرت

امام علیه السلام بر عمومیت نیابت فقیه در عصر غیبت امام علیه السلام نظر داده‌اند.

و نیز شبهاتی هم بر ادله ولایت فقیه - در صورت مطلقه بودن آن - وارد شده است؛ لذا

وظیفه پاسداری از مبانی حکومت دینی، ایجاب می‌کند که به شبهاتی که در این زمینه

مطرح می‌شود، حساس بوده؛ حتی در محدوده مبانی فقهی آن در ارتباط با ادله‌ای که آن را

پشتیبانی می‌کند، شناسایی نموده و به صورت علمی و منطقی به آن پاسخ دهیم و در

نتیجه مبانی فقهی حکومت دینی را به صورت منطقی تبیین کنیم و نظریه موافق با منطق

اسلام را انتخاب کنیم.

۳. سابقه تحقیق

بسیاری از مباحث مربوط به ولایت در کتاب‌های فقهی به صورت پراکنده مطرح شده ولی به عنوان حدود اختیارات فقیه، کمتر به آن پرداخته شده است. تا آنجا که بنده تحقیق کرده‌ام و منابع زیادی را بررسی کرده‌ام، نظرات فقهای شیعه در قالب ولایت فقیه مطرح است نه به عنوان حدود اختیارات فقیه. بنابراین بحث در باره ولایت فقیه از زاویه حدود اختیارات فقیه در محدوده امور حسبه و فراتر از آن و ولایت مطلقه، کاری نسبتاً جدیدی است.

۴. پرسش اصلی

سؤال اصلی در این تحقیق این است که آیا ولی فقیه در چه محدوده از امور جامعه ولایت داشته و شرعاً اختیار دارد که به اعمال ولایت پردازد؟ و حدود اختیارات ولی فقیه از دیدگاه فقهای شیعه بر اساس ادله اربعه تا چه حدودی است؟ این سؤالات دارای سؤالات فرعی از این قبیل است: در مورد حدود اختیارات فقیه چند دیدگاه وجود دارد؟ و آنها کدام است؟

آیا فقیه عادل تنها بر امور حسبه ولایت دارد؟ به چه چیزهای امور حسبه گفته می‌شود؟ آیا حکومت اسلامی جزء امور حسبه است؟ ولایت مطلقه چگونه ولایتی است؟ آیا فقیه حق تشریح را داراست یا محدوده اختیارات فقیه در حوزه امور شرعی است؟ آیا قبل از حضرت امام علیه السلام در این زمینه نظر مثبت داده شده است؟ آیا مسأله تراحم حکم در مورد ولایت با فرض تعدد فقها چگونه حل شده است؟

۵. فرضیه تحقیق

فرضیه‌های تحقیق در این موضوع از این قبیل‌اند:

از دیدگاه اکثریت فقهای شیعه بر اساس ادله به دست آمده از شرع و عقل، فقیه در دایره امور شرعی و عرفی متخذ از شرع و عقل، ولایت دارد. مسأله حفظ نظم از ضروریات و در پی آن تشکیل حکومت اسلامی از امور حسبه و ضروری است. در عصر غیبت امام عصر (عج) حق قانون‌گذاری در خطوط کلی اداره جامعه و اجرای آن توسط نهادهای مورد اعتماد از آن فقیه است.

۶. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی است؛ ابتداء نظرات فقهای شیعه گزارش شد و سپس به تحلیل نظرات پرداخته شده است و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است و به این صورت انجام شده است که پس از تهیه فهرست تفصیلی تحقیق، مطالعه منابع را شروع کردم و یادداشت‌هایی به صورت خلاصه نظرات فقها را نوشتم سپس از تهیه فیش‌ها آنها را بازنگری کردم. این حدس برای ما ایجاد شد که اطلاعات جمع‌آوری شده، برای نوشتن پایان‌نامه کافی است و به تحلیل و بررسی آنها پرداخته و نگارش را آغاز کردم و در ضمن روش تحقیق به صورت توصیفی و گزارش نظر فقها انجام یافته است.

۷. حدود و نقطه تمرکز بحث

حدود اختیارات ولی فقیه از زاویه‌های گوناگونی قابل بحث است؛ اما در این تحقیق از جهت امور حسبه و فراتر از آن و ولایت مطلقه مورد بحث قرار گرفته است.

۸. سازماندهی تحقیق

این تحقیق و پژوهش دارای پنج فصل و نتیجه گیری می باشد:

- الف) در فصل اول کلیات مربوط به بحث مورد بررسی قرار گرفته است.
- ب) در فصل دوم ولایت بر امور حسبه مورد بررسی قرار گرفته است.
- ج) در فصل سوم حکومت اسلامی و ضرورت آن اثبات شده است.
- د) در فصل چهارم راجع به دیدگاه فقها به نیابت عامه فقیه پرداخته شده است.
- ه) در فصل پنجم مشکل تراحم نظرات فقها با فرض تعددشان در یک عصر مطرح شده است.

فصل اول

کلیات

مقدمه فصل اول

تاکنون تحقیقات بسیاری در موضوع ولایت فقیه صورت گرفته است. یکی از مسائل مورد نیاز در بحث ولایت فقیه و حدود آن تبیین مفاهیم اصلی و کلیدی این موضوع می باشد. بنابراین در فصل اول تلاش می شود، به تبیین مفاهیمی از قبیل «ولایت»، «فقیه»، «حسبه و امور حسبه» و «ولایت مطلقه» پرداخته شود؛ برای اینکه بحث پیرامون این مفاهیم به عنوان مبادی تصویری این تحقیق به شمار می رود که در مرحله نخست انجام بگیرد.

۱ ولایت

ولایت در لغت

اهل لغت برای کلمه ولایت معانی متعددی ذکر کرده اند:

الف) فیومی در مصباح المنیر می گوید: «ولی» بر وزن فُلَس به معنای قُرب است.^۱

ب) طریحی در مجمع البحرین می گوید: «ولایت» با فتحه به معنای محبت و با کسره به معنای سرپرستی است و سلطان و ولی و والی، به کسی می گویند که زمام امر دیگری را به دست گیرد و عهده دار آن گردد.^۲

ج) ابن اثیر در نهایه می گوید: از جمله اسمای خداوند تعالی، ولی است؛ یعنی ناصر و یاری کننده چنان که گفته شده معنای متولی، اداره کننده امور عالم و خلایق است که بر همه عالم قیام دارد. لفظ مولی در حدیث زیاد آمده و بر معانی زیادی اطلاق شده است که عبارتند از: رب، مالک، سید، منعم، مُعتق، ناصر، مُحِب، تابع، جار، ابن عم، حلیف (هم سوگند)، عقیده، هم پیمان، صَهر (داماد)، (معتق)، (غلام یا کنیز آزاد شده).^۳

د) راغب اصفهانی در مفردات می گوید: ولاء و توالی به آن معنا است که دو شیء به گونه ای در کنار هم قرار گیرند که چیزی در میان آنها فاصله ایجاد نکند. ولاء و توالی را برای قرب و نزدیک بودن از حیث مکان، نسبت، دین دوستی، نصرت (یاری) و اعتقاد استعاره می آورند. ولایت با کسره به معنای نصرت و ولایت با فتحه به معنای متولی شدن امور است.^۴

۲. مجمع البحرین، ج ۱، ص ۴۵۵.
۴. مفردات فی غریب القرآن، ص ۵۷.

۱. مصباح المنیر، ج ۲، ص ۹۹۷، چاپ ۷.
۳. نهایه، ج ۵، ص ۲۲۸. (ابن اثیر)

نتیجه‌گیری

با توجه به معنای مختلفی که برای «ولایت» گفته شد به خصوص معانی که برای لفظ مولی گفته شده است به نظر می‌رسد که همه معانی برای یک مفهوم واحد وضع شده است که همان قرب است. بنابراین واژه «ولی» مشترک معنوی است نه مشترک لفظی برای این که خصوصیت فوق که همان قرابت و پیوند است در همه موارد کاربرد واژه «ولایت» وجود دارد؛ چنان که پیوند گروه‌های اجتماعی انسان را از حیثیات مختلف می‌توان در نظر گرفت؛ همان‌گونه که راغب گفته است از حیث مکان، نسبت (فامیلی)، از حیث اعتقاد و دیانت و از حیث دوستی، و یاری کردن، در همه این موارد نوعی از پیوند وجود دارد. و نیز این پیوند که بین این گروه‌ها یا افراد وجود دارد، سبب می‌شود که کسی یا گروهی بعضی از امور طرف ارتباط و قرابت خودشان را به عهده بگیرند. نهایتاً دو نگرش بدست می‌آید: اولاً: این که همه معانی ولایت به قرب برمی‌گردد. و ثانیاً: این که در معنی ولایت و موارد کاربرد آن نوعی عهده‌داری وجود دارد.

ولایت در اصطلاح

منظور از اصطلاح فوق اصطلاح فقهی است. ولایت در اصطلاح فقهی به معنای سلطه‌ای بر غیر تعریف شده است. فقها در بحث ولایت، ولایت را این‌گونه تعریف کرده‌اند:

«الولاية هي الامارة والسلطنة على الغير في نفسه او ماله او امر من امور»^۱